

SZÉPHALOM 32.
A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve

Kováts Dániel és Fehér József emlékére

Sátoraljaújhely
2023-2024

Az évkönyv kiadásának támogatói:
Ignác Erzsébet
Evva András
Nemzeti Kulturális Alap
A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány

A MAGYAR NYELV
MÚZEUMÁÉRT
ALAPÍTVÁNY

Szerkesztő: Nyiri Péter
A szerkesztő munkatársa: Stumpfne Braun Zsuzsanna
Tördelés, borító és tipográfiai szerkesztés: Nagy Zoltán
Fényképek: Nagy Andrea, Nagy Zoltán

HU ISSN 0237-6237

KAZINCZY FERENC TÁRSASÁG

Felelős kiadó: Nyiri Péter elnök
H-3980 Sátoraljaújhely, Dózsa György utca 11.
Telefon: +36/47/322-351
E-mail: szerkeszto@kazinczytarsasag.hu
info@kazinczytarsasag.hu
Nyomdai előkészítés: Feliciter Kiadó
Nyomás és kötés: Kapitális Nyomda
Ügyvezető igazgató: ifj. Kapusi József

Orbán László

Hol nyugszik gróf Török Sophie?¹

Kazinczy Ferencné Török Sophie a széphalmi sírkertben, férje és első gyermeke, az egyéves korában elhunyt Iphigenia mellett nyugszik. Ezt már 1806-ban, a gyermekük temetésekor elhatározták a szülők:

„[Iphigenia] Megholt 18d. Aug. Kázmértt. – Még akkor nap írtam a’ Kassai Püspöknek, hogy kertemnek azt az egy nyomát, a’ hová a’ gyermek temettetni fog, engedje felszenteltetni, ’s megengedte. Ott fekszik, itt Széphalmon, sírban, nem kriptában. Jobbja ’s balja mellett én és Sophie fogunk fekünni. Harang és ének nélkül tettük földbe. A’ Plebánus csak halkal végzette-el a’ mit tőle tiszte kívánt.”²

A közös síron hosszú ideig nem szerepelt a gyermek neve, ezt az elmúlt években pótolták a széphalmi emlékkert gondozói.³ Így a jelenlegi sírfeliraton Kazinczy Ferenc, Török Sophie és Iphigenia neve is olvasható. A kislány temetéséről Kazinczy több helyen is írt, és Kazinczy temetése is viszonylag jól dokumentált, ismert a felsőregmeci és mikóházi református eklézsia temetési anyakönyvének másolata is.⁴

Török Sophie haláláról és nyughelyéről a Kazinczy Lajos honvéd-tábornok élete (Irta ő maga aradvári fogságában 1849. szept. 1-től október 24-ig.)⁵ című szöveg tudósít:

¹ A szerző a HUN–REN–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkatársa.

² Kazinczy Kis Jánosnak, Széphalom, 1806. augusztus 24. = KazLev, IV, 277. [Kiem. O. L.] (KazLev = Kazinczy Ferenc *Levelezése*, 1–21. kötet, kiad. Váczy János, Bp., MTA, 1890–1911; 24. kötet, s. a. r. Orbán László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.)

³ Kováts Dániel monográfiájában még a régi sírkő fotója látható, amelyen csak Kazinczy Ferenc és Török Sophie (Zsófia) neve olvasható: Kováts Dániel, *„Fény s nagyvilág énnékem Széphalom”*. A *Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása*, Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2009, 118.

⁴ Újabb közlése: Kováts, *i. m.*, 117.

⁵ *Kazinczy Lajos honvéd-tábornok élete (Irta ő maga aradvári fogságában 1849. szept. 1-től október 24-ig.)*, közli Becske Bálint. In: *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*, 1906, 25–34, 95–98, 155–160, 309–320. (Továbbiakban: Becske, 1906.)

„E közben kapok én [azaz Kazinczy Lajos] egy stafétát, amelyben írja nekem az én jó anyám, hogy ő igen nagy betegem fekszik Nagy-Váradon, tehát menjek hozzá, mert érzi, hogy nem sokáig fog élni. Ennélfogva én el is utaztam rögtön oda és csak annyira emlékezem, hogy még egy pár szót tudtam vele szólni és azután elhunyt az én karjaim között. Elhunyt, anélkül, hogy tőlem bucsut vehetett volna és engem megcsókolhatott volna. Az a Báró Szepesy kisasszony, akinél elhalt, engemet igen szívesen látott és nekem azt az ajánlatot tette, hogy a temetést ő fogja elvégeztetni, de megboldogult anyám nekem mindig azt írta, hogy ha meghal, vitessem Széphalomra és úgy temettesem oda, amint azt az én atyám még életében meghagyta. Egyik oldalán a kis Iphigeniának ő és a másikon az anyám fekdjenek. Ezt akartam tehát én is és ottan Váradon csináltattam neki egy jó erős diófa koporsót és azt egy nagy ferschlóba tettem és azután az én tiszti szolgámat, akit magammal vittem, előre elküldtem Széphalomra egy levéllel, a szegény anyám tetemeit pedig egy fogadott fuvarossal és a Báró Szepesy egy gazdatisztjével elküldtem szintén oda, akik a sok utba csak tizedik napon értek oda, úgy hogy szegény anyám tetemei már meg is szagosodtak, pedig akkor igen hideg idő volt.”⁶

E szövegrészlet fontosságára Pásztor Emil figyelt fel először az Adatok Kazinczy Ferencné Török Zsófia haláláról⁷ című közleményében. A napló hitelességét azonban nem sokkal később ő maga is kétségbe vonta a Kazinczy Lajosról írt könyvében.⁸ Itt számos érvet sorolt fel amellet, hogy e napló hamisítvány, és valójában a szövegközlő Becske Bálint (Kazinczy Ferenc unokája) a szerző. Jellemző érve, hogy Haynau nem lehetett Aradon akkor, amikor a szöveg szerint ott volt, illetve, hogy a kéziratot nem mutatta be soha Becske.

Pásztor arra is rávilágított, hogy a hamisítás tényét immár száz éve, 1922-ben rögzítette Harsányi István sárospataki főkönyvtáros. A Nagykönyvtárban található folyóirat példányára, Becske Bálint szövegközlése elé ezt írta:

„Ezt az életírást Becske B. maga írta, ilyen életírása Kazinczy Lajosnak soha nem volt. Hamisítvány tehát az egész, első betűtől az utolsóig. Emődy László barátom előadása után jegyzem ezt ide, aki elmondta, hogy Becske, az ő apósa, a Kazinczy Ferenc iránti hódoló tiszteletből írta az egész »Életírást«. Becske élete végén († 1912) már szellemi defectusban szenvedt. Spatak, 1922. V. 10. Harsányi István főktok”⁹

⁶ Becske, 1906, 157.

⁷ *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1975. 79. évf. 2. 194.

⁸ Pásztor Emil, *A tizenötödik aradi vértanú. Kazinczy Lajos. Dokumentum-életrajz*. Kossuth Könyvkiadó-Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979, 29. (Továbbiakban: Pásztor, 1979.)

⁹ Idézi Pásztor 1979, 163; a kiadvány közzétevő arcanum.com éppen ezt a példányt használta, így e sorok itt is olvashatók: https://adt.arcanum.com/hu/view/Adalekok-ZemplenVarmegyeTortenetehez_11

Végső soron Pásztor Emil a szövegközlést ismeretlen szövegek, szóbeli közlések és kitalációk egyvelegének ítélte, és mint ilyet, hiteltelen forrásnak, amelynek a szerzője valójában Becske Bálint volt. 2015-ben Békési Gábor éppen Török Sophie haláláról szólva utalt arra, hogy a Becske-szöveg egy „jószándékú” hamisítvány.¹⁰ Ugyanígy vélekedik a 2018-ban megjelent legújabb Kazinczy Lajosról szóló könyv szerzője is. Solymosi József „koholmány”-nak ítéli e naplót: többek között azt nehezményezi, hogy tábornokként szerepelteti Kazinczy Lajost, noha ő „csak” ezredes volt.¹¹

Török Sophie haláláról és temetéséről szóló ismereteink kétségbe vonhatóak, ha kizárólag e szövegre épülnek.¹² Másrészt viszont, ha az adatforrás hamisítvány is, még nem biztos, hogy minden adata hamis. A fent említett Emődy László azt írta saját naplójában, hogy a Becske-féle szövegben „[i]gaz is van benne, mese is”,¹³ hiszen Becske Bálint Kazinczy Ferenc unokája volt, szülei, Becske Lajos és Kazinczy Iphigenia (e néven a második Kazinczy Ferenc lányai közül) gyakran vendégül látták Kazinczy Lajost. A fiktív naplót a történet szerint Kazinczy Lajos 1849-ben írta az aradi várbörtönben, és innen küldte el Kazinczy Iphigeniának egy „tót katona” által. Ez a katona, Rochom Pál, valóban létezett, és a Becske-család cselédje lett.¹⁴

A „napló” szerint Török Sophie 1842. február 14-én halt meg Nagyváradon.¹⁵ Ez az adat helyes: Kazinczy Eugénia írta Toldy Ferenchez, hogy „Szegény Anyam Februarius 14diken halt meg.”¹⁶ Az is adatolható, hogy Kazinczy Lajos valószínűleg Magyarországon lehetett anyja halálakor: 1841. december 6-án kelt levelében arról írt Török Sophie-nak, hogy „azt hiszem, hogy januárban átölelhetlek Benneteket”.¹⁷

A „napló” szerint Kazinczy Lajos – szülei akaratának megfelelően – elküldte Széphalomra eltemettetni anyja holttestét, ahová az 10 nap múlva érkezett meg.¹⁸ Török Sophie római katolikus volt, Széphalom pedig az Egri főegyházmegyéhez tartozó Sátoraljaújhely filiája volt.¹⁹ Valóban találunk a sátoraljaújhelyi római katolikus anyakönyvben olyan temetést, amely az egyik filiában

¹⁰ Békési Gábor, *Az ismeretlen Török Sophie*. In: *Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, 25. kötet, szerk. Kováts Dániel, Sátoraljaújhely, 2015, 91.

¹¹ Solymosi József, *Kazinczy Lajos ezredes, a tizenötödik aradi vértanú*, [Budapest], Line Design Kiadó, 2018, 19.

¹² A hagyomány erejét nem törte meg a forrást érő kritika: „Az özvegy, Török Sophie utolsó óráiról a legkisebb fia, Lajos tudósít bennünket”. (Kováts, i.m. 122.)

¹³ Emődy visszaemlékezését idézi: Pásztor 1979, 164.

¹⁴ Pásztor 1979, 165.

¹⁵ Becske 1906, 156–157.

¹⁶ Idézi: Czifra Mariann, *Zseni a panteon kertjében – Kazinczy Eugénia pályája*. In: *Századvég*, 2013, 2. évf. 68. sz. 61.

¹⁷ Solymosi, i.m. 115. – Solymosi a levelet Z. Szabó László kiadása nyomán magyar fordításban közli: *Kazinczy Lajos anyjához írt levelei*, szerk. Z. Szabó László, Győr, 1990.

¹⁸ Becske 1906, 156–157.

¹⁹ <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/mikrofilm-anyakonyvek/adatlap/29738>

– Hosszúlázon – történt,²⁰ de az 1842-i bejegyzések között nem található meg Török Sophie neve.²¹ És nincs sem a sátoraljaújhelyi református anyakönyvben, sem a közeli mikóháziban, sem Alsó- és Felsőregmecen.

Mielőtt felmerülne a gyanú, hogy Török Sophie-t Becske Bálint igazságérzete és fikciója juttatta csak el Széphalomra, térjünk vissza Nagyváradra. A nagyváradi katolikus anyakönyv 1842. februári 14-i elhalálozási bejegyzése ez:²²

Krisztus Urunk' születése után 1842dik Év. 299.

<i>Hó. Nap.</i>	<i>A meghaltak, és eltemetettek Tevésék és Keresztneve.</i>	<i>Életkor, Külsősége Lak helye.</i>	<i>Állam. Befolyás.</i>	<i>Betegség, A haldoklók szentségével ellátottak és megtemetettek helye.</i>	<i>Temetés, és Körmérés, és Körmérés.</i>
<i>Télutó 14-én meghalt, s ugyanazon nap orvosi bizonyítással a Nemzeti Sír boltba eltemetett.</i>	<i>Méltóságos Szenrői Gróf Török 'Sofia</i>	<i>Néhai Kazinczy Ferencz Övege Született Abaúj VMegye Kázmér helységében, s lakott NVáradon.</i>	<i>61 év.</i>	<i>A haldoklók szentségével ellátta P. Füle Pál Capucinus.</i>	<i>A Nemzeti Sír boltba Kázméron. A beáldást a háznál végezte Treletzky József segédpap.</i>

Azaz: „Krisztus Urunk’ születése után 1842dik Év. / Télutó [=február] 14-én meghalt, ’s ugyanazon nap orvosi bizonyítással] a’ Nemzeti Sír boltba elszállítottatott. / Méltóságos Szenrői Gróf Török ’Sofia. / Néhai Kazinczy Ferencznek Övegeye. Született Abaúj VMegye’ Kázmér helységében, ’s lakott NVárad[on]. / 61 év. / Tüdősorvadás. / A’ haldoklók szentségével ellátta P. Füle Pál Capucinus. / A’ Nemzeti sírbolt Kázméron. A’ beáldást a háznál végezte Treletzky József segédpap.”

A „napló” főbb állításait alátámasztja ez az irat. Török Sophie valóban ott és akkor halt meg, ahogy a szöveg írja, és valóban elszállították a holttestet. De nem Széphalomra, hanem a családi sírboltba, Nagykázmérra.

A nagykázméri római katolikus temetési anyakönyvben²³ valóban megtalálható Török Sophie temetése:

²⁰ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS64-FD5G?i=187&cat=41762>

²¹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS64-FD2V?i=197&cat=41762>

²² Román Állami Levéltár Bihar megyei egysége, Fond 32, Inventar 87, 717-es szám – az anyakönyv ezen oldalát Pocs János, az Erdélyi Geneológiai Társaság elnöke kereste ki, a fotómásolatot is ő küldte el számomra.

²³ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9R7W39?i=74&cc=1554443&cat=768828>

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9R7W39?i=74&cc=1554443&cat=768828>

Hal. nap.	eltes. meto	eltemetett	Wal. lása	Becske. gettel. ella. társ	Prox. kenta. len	eltes. helye.
25 diki Februarius	Keresztény Albert Úr ideiglenes helyettes	Nagyságos Török Zsófia Asszony Tekintetes Kazinczy Ferencz elmaradott özvegye	Rb.	ellátva	62. éves	Földes ur / Kis Banyatska
25 diki Februarius	Magyaró	Anna, Flanus Natalis, és Keresztény Erzsébet leánya	Rb.	"	11. havi kaja	Kis Banyatska

Azaz: „25dike Februarius / T. Keresztényi Albert Úr ideigleni helyettes / Nagyságos G. Török Zsófia Asszony Tekintetes Kazinczy Ferencz elmaradott özvegye / R[ómai] C[atolicus] / [szentségekkel] ellátva / 62. éves / Földes ur / [eltakarítás helye] Kis Banyatska”

A dátum napjának első száma nehezen olvasható, de 25, tehát valóban 10–11 nap volt az út Nagyváradról, ahogy azt a Becske-szöveg állítja. De a legfontosabb, hogy az eltemetés helye Kisbányácska, azaz Széphalom. Vagyis az „álnapló” ezen elbeszélésének főbb állításai dokumentumokkal igazolhatók, és kijelenthető, hogy: Török Sophie Széphalmon van eltemetve.

TARTALOM

KOVÁTS DÁNIEL EMLÉKÉRE

SZAMOSVÖLGYI PÉTER: Búcsú Kováts Dánieltől	3
NYIRI PÉTER: Búcsú Kováts Dánieltől	5
SZAKONYI KÁROLY: Búcsúzás Kováts Dánieltől	9
KORZENSZKY RICHÁRD: Kováts Dániel halálhírére	11
MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA: 2023 nyara: kettős gyász a Kazinczy Társaságban	13
KOVÁTS DÁNIEL: A széphalmi udvarház egyetlen gazdája	17
KOVÁTS DÁNIEL: A nyelvújítás „lélektana”	21
KOVÁTS DÁNIEL: Bástya és hajlék	33
CORNIDES DÁVID: Múzeuma nyílik	37
KOVÁTS DÁNIEL: Életutam	39
Személyi bibliográfia	41

FEHÉR JÓZSEF EMLÉKÉRE

NYIRI PÉTER: Búcsú Fehér Józseftől	91
KISS ENDRE JÓZSEF: Fehér József (1952–2023)	95
KISS ENDRE JÓZSEF: Kazinczy nótás kapitánya	101
DOMBÓVÁRI JÁNOS: Temetek az én temetőmbe... Megtelt Cháron ladikja... Személyes búcsú Fehér Józseftől és Kováts Dánieltől	107
ÉGERHÁZY LÁSZLÓ: Fehér Jóskás önvallomás	115
JÁSZTER BEÁTA: Beszélgetés Fehér Józseffel	121
FEHÉR JÓZSEF: Kazinczy színe előtt	125
FEHÉR JÓZSEF: Rejtett irodalmi értékek Tokaj-Hegyalján	133
FEHÉR JÓZSEF: Múzeumalapítási törekvések Sátoraljaújhelyen 1876–1984 között	145
NYIRI PÉTER: Fehér József (1952–2023)	161
Személyi bibliográfia	163

EMLÉKKÉPEK KOVÁTS DÁNIELRŐL ÉS FEHÉR JÓZSEFRŐL

KAZINCZY ÉS KORA

FRIED ISTVÁN: Miért Kazinczy? Kováts Dániel emlékének	211
DEBRECZENI ATTILA: Járt-e Kazinczy a kassai Érzelmek iskolájába?	221
KISS LÁSZLÓ: Egy csaknem elfeledett orvos Kazinczy ismeretségi (barát?) köréből: Töltényi Szaniszló (1795–1852)	241
ORBÁN LÁSZLÓ: Hol nyugszik gróf Török Sophie?	249
HALÁSZI ALADÁR: Kazinczy örök	255

MESTEREK ÉS MŰVEK

PRAZNOVSZKY MIHÁLY: Madách 200 Egy újabb költői verseny - Madách Imre részvételével	261
STUMPFNÉ BRAUN ZSUZSANNA: „Szebbnél szebb tájakon” Petőfi látogatása Sátoraljaújhelyen és Széphalmon	271
PÁSZTOR BERTALAN: Polemikus versértelmezés	283
LUKÁTS JÁNOS: Író a parlamentben, avagy: olvassuk újra Mikszáth Kálmánt!	289
TUSNÁDY LÁSZLÓ: József Attila és közös ihletünk	293
VINCZE TAMÁS: A régi középfokú tanítóképzés és a „mindenes tanító” eszménye	317

SZÓ ÉS SZELLEM

GRÉTSY LÁSZLÓ: Nyelvhasználat és nemzeti tudat	333
KOVÁTS DÁNIEL: Nyelv és szellem	341
HALÁSZ PÉTER: „...a környékbeli falvak közül itt beszélnek leghelyesebben magyarul...” Románvásár környéki magyar falvak nyelvi állapotának változásai	347
FARKAS FERENCNÉ PÁSZTOR ILONA: Tájszavak jelentősége - a Sajó mentén gyűjtött tájszavak és magyarázatuk	363

HISTÓRIA ÉS HAGYOMÁNY

OLÁH TAMÁS: A Rákóczi-szabadságharc kezdetei Zemplén vármegyében Szemelvények a királypárti katonai ellenállás történetéhez (1703. június-augusztus)	373
VOZDVIZSENSZKIJ VAGYIM OLEGOVICS: Hungariae natum, Poloniae educatum	409
VÁRHELYI GYULA: Madarász István, Kassa utolsó magyarországi római katolikus megyés püspökének emlékezete	415
PÁL ISTVÁN: A tel-avivi könyvtáros Alexander Ödön, volt sátoraljaújhelyi népügyész, a BM II/3. Hírszerző Osztály célszemélye	423
VIGA GYULA - VISZÓCZKY ILONA: „Tündérkertek” Az ártéri gyümölcsösök hasznosítása és az emlékezet	439
FARKAS FERENC: Kocsmavilág - gyermekszemmel (Rácsodálkozások és borzongások)	451
HIDEG ÁGNES: A miskolctapolcai Sziklakápolna szobrai	461
FAZEKAS-BALOGH ISTVÁN: Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók	465

SZÁMADÁS ÉS SZEMLE

BODNÁR KRISZTIÁN: A Tübingai pályamű újabb értelmezési lehetőségei	475
DUKRÉT GÉZA: 30 éves a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság	477

RINGER ISTVÁN: Egy város ezer arca – Sátoraljaújhely állandó várostörténeti kiállítása, és ami mögötte van	483
RINGER ISTVÁN: A Hátsó füves gondolat	491
DEMJÁN FERENC: „Egész uton haza felé” Petőfi vándorlásait mutatja be A Magyar Nyelv Múzeumának tematikus kiállítása	501
Évkönyvünk 32. kötetének szerzői	505

